

DOMONKOS Endre

tudományos főmunkatárs

**Budapesti Gazdasági Egyetem, Alkalmazott Tudományok
Egyeteme, Külkereskedelmi Kar, Budapest
senior research fellow**

**Budapest Business School University of Applied Sciences
Faculty of International Management and Business
Budapest, Hungary**

email: Domonkos.Endre@uni-bge.hu

**A GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI
MAGYARORSZÁGON (1988-1998)**

**THE ECONOMIC TRANSITION AND ITS
CONSEQUENCES IN HUNGARY (1988-1998)**

ABSTRACT

Economic transition in Hungary was coupled with the adoption of the “Companies Act” in October 1988, which made it possible to state enterprises to convert themselves either into private company or public limited liability company. This led to the collapse of the socialised sector and paved the way towards the creation of a market economy. Liberalisation programme started on 1 January 1989, which abolished all restrictions on wages and prices. Measures were also introduced for liberalising import.

The first wave of privatization was uncontrolled, which was placed under the direct supervision of the state in the autumn of 1990 by the coalition government led by the Hungarian Democratic Forum. The main objective of the conservative cabinet was to promote the emergence of a new Hungarian entrepreneur stratum. From 1994 privatisation strategy was changed by the Socialist-Liberal government, which encouraged bigger participation of foreign investors in the process and the simplification of sale procedure.

As a result of economic transition both the industrial and the agricultural production decreased significantly. Because of unfavourable external

conditions (the collapse of Comecon) the Hungarian economy was hit by a deep recession. The prevailing economic difficulties were further exacerbated by the fact that both domestic investments and consumption declined, whereas gross government debt reached 85 per cent in the mid-1990s. Another negative outcome of the transformation process was that inflation started to accelerate, however, it was kept under control in 1997.

The objective of my study is to evaluate the impacts of economic transition in Hungary between 1988 and 1998. I will focus on analysing the process of privatisation and the macroeconomic consequences of the change of regime. Because of length constraints, I will not highlight the political system after 1990.

Kulcsszavak: gazdasági átalakulás, rendszerváltás, gazdaságtörténet, Magyarország, privatizáció

Keynotes: economic transition, change of regime, economic history, Hungary, privatisation

1. Bevezetés

Az 1980-as évek végére az államszocialista rendszer általános válságba került Magyarországon. A pártállami vezetés felismerte, hogy a lakosság életszínvonalának növelésére és a gazdasági növekedés fenntartására tett erőfeszítések eredménytelennek bizonyultak. Az átalakulás folyamata már a rendszerváltozást megelőző években elindult, így hazánkban átfogó gazdasági reformintézkedéseket fogadtak el az 1980-as évek második felétől. A többi szocialista országhoz hasonlóan a gazdasági átalakulás kedvezőtlen hatást gyakorolt mind az ipari, mind pedig a mezőgazdasági termelésre. A KGST megszűnése miatt Magyarország elvesztette hagyományos piacait. A gazdasági nehézségeket tovább súlyosbította a beruházások és fogyasztás visszaesése, miközben az államadósság – a Kádár-korszak örökségeként – az 1990-es évek közepére elérte a bruttó hazai termék 85 százalékát. Az átalakulási folyamat további negatívuma volt az infláció felgyorsulása. A fogyasztói árszínvonal növekedését csak 1997-ben sikerült megállítani.

Tanulmányom célja a gazdasági átalakulás eredményeinek rövid bemutatása az 1988 és 1998 közötti időszakban. Vizsgálódásom középpontjában a privatizáció mellett a rendszerváltozás gazdasági következményeinek elemzése áll. Ugyanakkor területi korlátok miatt tanulmányomban nem kívánok foglalkozni az 1990 utáni politikai rendszerrel.

2. A gazdasági átalakulás mérlege

A gazdasági átalakulás első fontos állomása Magyarországon az 1988 októberében elfogadott a gazdasági társaságokról szóló törvény (1988. évi VI. tc.) volt, amely lehetővé tette az állami vállalatok a szabadpiaci működéssel harmonizáló társaságokká alakulását. Az eredeti elképzelés szerint a vállalati vezetés, illetve a vállalati tanács lett volna az átalakulás fő szereplője, és csak később jutottak szerephez a külföldi befektetők. A valóságban az ún. spontán privatizáció során tömegesen jutott az állami vagyon az egykori posztkommunista nomenklatúra kezébe. A Németh-kormány alatt egész ágazatok kerültek külföldi kézbe állami bevétel, illetve mindenfajta közösségi kontroll nélkül.¹

1989. január 1-jén elindult a gazdasági liberalizációs program, amely az ár- bér- és importszabályozás kötöttségeinek felszámolását tervezte.² Magyarország a többi szocialista ország előtt járt a rendszerváltást megelőzően a reformok és a piaci intézmények terén. A kétszintű bankrendszer megteremtése, az adóreform, a közös vállalatokról szóló törvény, a társasági törvény elfogadása, a tőzsde előkészítése mind olyan elemek voltak, melyek a piacgazdaság felé mutattak.³

A Kádár-korszak negatív öröksége közé tartozott a gazdaság torz szerkezete és a műszaki-technikai lemaradás. Súlyos terhet jelentett a komoly devizaadósság (1989-ben 20,4 milliárd dollár volt a bruttó külföldi adósságunk) és a magyar lakosság egészségügyi állapotának drasztikus romlása, ami nagyon megterhelte 1990 után a társadalombiztosítási rendszert. A negyedik specifikus probléma a környezetszennyezés volt, ami elsősorban a mezőgazdasági nagyüzemek környezetromboló technológiái (intenzív műtrágyázási gyakorlat) miatt növekedett.⁴

Az 1990-es szabad választások után a teljes politikai elit – a kormánypártok és az ellenzék – egyetértett abban, hogy Magyarországon meg kell teremteni a piacgazdaság alapjait. Ennek egyik leglényegesebb eleme az állami tulajdonú gazdaság privatizálása volt. Az MDF vezette kormány az 1980-as évek végén elindult spontán privatizáció helyett az államilag vezérelt privatizációt szorgalmazta. 1990 őszén a kormány felügyelete alatt működő Állami Vagyonügynökség sikeresen hirdette meg és vezényelte le az első 20 nagyvállalat eladását. A vételi ajánlatok versenyztetése, mint alapvető eladási elv mellett az Antall-Boross kormány arra is törekedett, hogy a hazai befektetőket részesítsék előnyben és ezzel előmozdítsák egy széles, új magyar vállalkozói-tulajdonosi réteg kialakulását. Ennek érde-

kében különböző hitelkonstrukciókat (Start, Kisbefektetői Résztulajdonosi Program) dolgoztak ki. Az átalakulási folyamat viszonylag lassan haladt előre, mert 1990 és 1994 májusa között összesen 310 milliárd forint értékű állami vagyont magánosítottak.⁵

Magyarországon ún. készpénzes privatizáció indult meg. Ennek oka, hogy a magyar kormány adósság-visszafizetési kényszer alatt állt, azaz devizabevételre volt szüksége. Mivel a magyar gazdaságban alacsony volt a megtakarítás, logikus módon a készpénzes vevők elsősorban külföldről jelenhettek meg, így meghozták a várva várt devizabevételt.⁶

A magánosítás folyamatához szorosan kapcsolódott a kárpótlás kérdése, amely élesen megosztotta a magyar politikai pártokat. A Kisgazdapárt, amely a kormánykoalíció tagja volt, privatizáció helyett – legalábbis a mezőgazdaságban – az 1945-ös földreform utáni tulajdonviszonyok helyreállítását szorgalmazta. A FIDESZ és az MSZP a kárpótlás minden formáját elutasította és a privatizációból befolyt bevételeket kizárólag adósságcsökkentésre akarta fordítani. Hosszas parlamenti viták után fogadta el az Országgyűlés a kárpótlási törvényeket (1991. XXV. tc., illetve 1992. XXIV. és XXXII. tc.), melyek az eredeti vagyontárgyak visszaadása helyett tulajdonra váltható értékpapírokkal történő részleges kárpótlást mondtak ki. A törvényi szabályozás értelmében az 1948 utáni államosításokkal okozott tulajdoni károkat nem alanyi jogon és teljes körűen, hanem csak méltányosságból és részlegesen orvosolták. Összesen 1,8 millió fő jelentkezett jóvátételért, akik között 200-300 milliárd forint értékű állami vagyont osztottak szét kárpótlási jegyek formájában. A kárpótlási jegyért saját tulajdonú lakást lehetett vásárolni, átválthatóak voltak életjáradékra, az állami vagyomból tulajdonrészhez (részvényekhez) lehetett jutni, s mód nyílt földvásárlásra is (árverés keretében licitálással).⁷

A privatizáció terén a Horn-kormány szakított az Antall-Boross kormány által követett stratégiával. Az MSZP és az SZDSZ által vezetett kabinet legfőbb célja a magánosítás folyamatának felgyorsítása volt. Ennek érdekében egyrészt egyszerűsítették az eladási eljárást, másrészt egyre nagyobb arányban vonták be a külföldi tőkét. A külföldi befektetők nagyobb arányú bevonásával jelentős előrelépés történt az állami tulajdon privatizálása terén. A külföldi tőke meghatározó befolyást szerzett az iparban, a távközlésben, az energiaszektorban és banki szférában. A nagyobb privatizációs bevétel reményében a Horn-kormány a monopol helyzetben lévő vállalkozásokat is eladott magánbefektetőknek.⁸ A baloldali-liberális kormánykoalíció súlyos hibát követett el azzal, hogy a stratégiailag fontos, közszolgáltató cégeket és a pénzügyi szektort külföldi kézbe adta. Ennek következtében a közüzemi

szolgáltatások és a pénzügyi díjak indokolatlanul magasabbak lettek a valódi verseny elmaradása miatt.

A felgyorsult privatizáció eredményeként 1997-re a köztulajdon aránya lecsökkent 30 százalékra, míg a magántulajdon részesedése 70 százalékra nőtt. Az eladásra kijelölt 1600 cég túlnyomó többsége, mintegy 90 százaléka 1998 elejére magánkézbe került. 1994 és 1997 vége között a privatizációs bevételek elérték az 1100 milliárd forintot.⁹

A privatizáció megítélésével kapcsolatosan a szakirodalomban gyökeresen eltérő véleményekkel találkozhatunk. Egyes szerzők a külföldi tőke nemzetgazdaságra gyakorolt pozitív hatásait emelik ki. A nagyarányú külföldi befektetések az exportképesség javulásán keresztül javították az ország nemzetközi fizetési mérlegének egyensúlyát és meghatározó szerepet játszottak a nemzetgazdaság ágazati és termékszerkezetének átalakulásában. Pozitív jelenséggként értékelik az új technológiák és menedzsmenttudás elterjedését is, melyek hozzájárultak a vállalatok versenyképességének javításához.¹⁰ Török Ádám a külföldi befektetők megjelenésével magyarázza a szolgáltató ágazatok gyors fejlődését a rendszerváltoztatást követő időszakban.¹¹ Az 1980-as évek végén Kelet-Európában 100 lakosra alig 10-20 telefonvonal jutott, miközben Nyugat-Európa országaiban mintegy 40. A távközlési ágazatban az egyik legnagyobb ügylet, a MATÁV 1991-ben megkezdett privatizációja volt, amely 1993 decemberében fejeződött be. Az állami vállalat részvényeinek 30 százalékát egy német-amerikai (Deutsche Telekom és Ameritec) konzorcium szerezte meg. A külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően a telekommunikációs szektort korszerűsítették és a magyar ellátottsági mutatók az európai középmezőnybe kerültek.¹²

Más szerzők – Botos Katalin¹³, Bogár László¹⁴, Csath Magdolna¹⁵, Gazdag László¹⁶ – inkább a privatizáció negatív hatásait hangsúlyozzák. Botos Katalin például arra hívja fel a figyelmet, hogy a kereskedelmi hálózat eladása – egészen pontosan külföldieknek történő értékesítése – jelentős mértékben hozzájárult az élelmiszeripar és a mezőgazdaság versenyképességének drasztikus romlásához. A nemzetközi kereskedelmi láncok olyan erőfölénnyel rendelkeztek a magyar termelőkkel szemben, hogy azok termékeiket csak önköltség alatti áron tudták értékesíteni, ezért legtöbbször ellehetetlenültek. Súlyos hiba volt a magyar cukorgyárak magánkézbe adása, mert a cukortermelőket teljes mértékben kiszolgáltatták a külföldi vállalatoknak.¹⁷ A rendszerváltás idején tizenegy cukorgyárból napjainkban mindössze egy működik, Kaposvárott, amely osztrák tulajdonba került. Ráadásul a hazánkban működő egyetlen külföldi tulajdonú cukorgyár a hazai szükséglet (300 ezer tonna) mindössze egyharmadát biztosítja, a fennma-

radó kétharmadot importból kell beszerezni. Az élelmiszeripart és kereskedelmet megvásárló külföldi cégek a „racionalizálás” jegyében tömegével zárták be a magyarországi termelő üzemeket (lásd békéscsabai konzervgyár, tíz cukorgyár). A külföldi befektetőket legtöbbször a piacszerzés vezérelte, melynek során felszámoltak olyan gyárakat is, melyeket megfelelő átszervezés mellett sikeresen tovább lehetett volna működtetni. A külföldi tőkének való megfelelés politikája egyértelműen káros következményekkel járt Magyarország nemzetgazdaságára nézve abban az időszakban, amikor leginkább szükség lett volna egy hazai tulajdonosi réteg megerősítésére.

Egyetértünk Báger Gusztáv és Kovács Árpád azon megállapításával, hogy a magyarországi privatizáció során az államot jelentős, mintegy 30 százalékos vagyonszűkülés érte.¹⁸ Véleményem szerint egy fokozatosságra törekvő és megfelelően előkészített privatizációs stratégiával lényegesen kedvezőbb eredményeket lehetett volna elérni a nemzetgazdaságban.

Magyarországon a privatizációból származó bevételeket túlnyomórészt az államadósság törlesztésére fordították és nem gazdaságfejlesztésre, ahogyan eredetileg tervezték. Az elhibázott gazdaságpolitika és az erőltetett piacnyitás (importliberalizációs intézkedések bevezetése) miatt 1996-ra kiépült a magyar gazdaság duális szerkezete. Ez azt jelenti, hogy a nemzetgazdaságban létezik egy jelentős adókedvezményekkel működő, többségében külföldi tulajdonú nagyvállalati szektor, amelynek jövedelmezősége háromszorosa a hazai tulajdonú vállalatokénak. Míg a multinacionális vállalatok adóterhelése az 1990-es években 10-18 százalék körül alakult, addig a hazai kis- és közepes vállalkozások átlagos adóterhelése meghaladta az 57,5 százalékot, ami súlyos versenyképességi hátrányt jelentett, és gátolta a hazai kkv- szektor érdemi fejlődését.¹⁹

Az államszocialista rendszer öröksége és az átalakulással járó nehézségek, valamint a külgazdasági feltételek megváltozása következtében a magyar gazdaság 1990-et követően mély válságba került. A bruttó hazai termék 1993-ban 18 százalékkal maradt el az 1989-estől. 1993 végén a termelésben lassú élénkülés kezdődött, melynek köszönhetően a GDP 1996-ra elérte az 1989-es szint 86 százalékát. Magyarországgal valaha azonos vagy hasonló fejlettségi szintet képviselő nem szocialista közép- és délkelet-európai országok gazdaságai ugyanezen idő alatt dinamikusan fejlődtek.²⁰

A gazdasági rendszerváltás kedvezőtlenül érintette az ipart. Az ipari termelés 1989 és 1993 között mintegy egyharmaddal csökkent. Az egykori ipari létesítmények megszüntetése miatt a munkanélküliségi ráta 1992-ben több mint 10 százalékra nőtt és a 90-es években végig ezen szint körül mozgott.²¹

1. táblázat. A GDP alakulása (százalékban kifejezve) 1991-1998
Table 1. GDP growth in Hungary between 1991 and 1998 (percentage)

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
-11,9	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9

Forrás: Gulyás László: A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. Szeged. JATE Press Kiadó. 180. old.

2. táblázat. A munkanélküliségi ráta alakulása (százalékban kifejezve) 1990-1998

Table 2. Unemployment rate between 1990 and 1998 (percentage)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
1	4,1	10,3	12,9	11,3	10,6	11,0	10,5	9,5

Forrás: Gulyás László: A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. Szeged. JATE Press Kiadó. 178-180. old.

A rendszerváltás követő időszakban közel 1,5 millió munkahely szűnt meg és megközelítőleg 600 ezer munkaképes korú nyugdíjba vonult. Mindez súlyosan megterhelte a társadalombiztosítást és a szociális ellátó-rendszert.

A gazdasági élet másik főágazatában, a mezőgazdaságban is súlyos visszaesés történt a gazdasági átalakulás időszakában. A mezőgazdaság termelési értéke 1993-ban alig 65 százalékát tette ki az 1989. évi szintnek. A gabonafélék össztermelése 1996-ban 20 százalékkal maradt el az 1986-1990-es évek átlagától. A szarvasmarhák száma 43, a sertéseké több mint 30 százalékkal esett vissza.²² Az agrárágazat nehézségeit tovább súlyosbította a termelőségcsökkenés felszámolása és a mezőgazdasági jövedelmek csökkenése. A külkereskedelem liberalizálásával és a multinacionális vállalatok térnyerésével ugrásszerűen megnőtt az élelmiszerimport.

Az Antall-Boross kormány által megkezdett gazdasági átalakulás rendkívül kedvezőtlen nemzetközi/külpiazi körülmények között zajlott le. A nehézségek részben a hagyományos KGST-piac összeomlásából, részben

az Európai Gazdasági Közösség agrárprotekciónizmusából, és nem utolsó sorban a magyar termékek jelentős részének gyenge versenyképességéből adódtak. Ennek következtében a külkereskedelmi mérleg 1990 és 1997 között folyamatosan passzívvá vált.

3. táblázat. A külkereskedelmi áruforgalom megoszlása országcsoportok szerint

Table 3. Hungary's merchandise exports and imports according to group of countries between 1989 and 2000 (percentage point)

Országcsoport	1989	2000
Export		
EU-tagországok (EU-15)	45,9	58,4
Közép- és kelet-európai országok	11,0	7,7
Többi európai ország	30,9	11,2
Ázsia	5,9	16,8
Amerika	5,2	5,4
Afrika, Ausztrália és Óceánia	1,0	0,5
Összesen	100,0	100,0
Import		
EU-tagországok (EU-15)	39,2	75,1
Közép- és kelet-európai országok	10,6	8,5
Többi európai ország	34,3	6,5
Ázsia	8,6	3,4
Amerika	5,0	6,0
Afrika, Ausztrália és Óceánia	2,2	0,5
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Magyarország 1989-2009. A változások tükrében. Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Budapest, 2010.

In. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf

Letöltve: 2021. november 20.

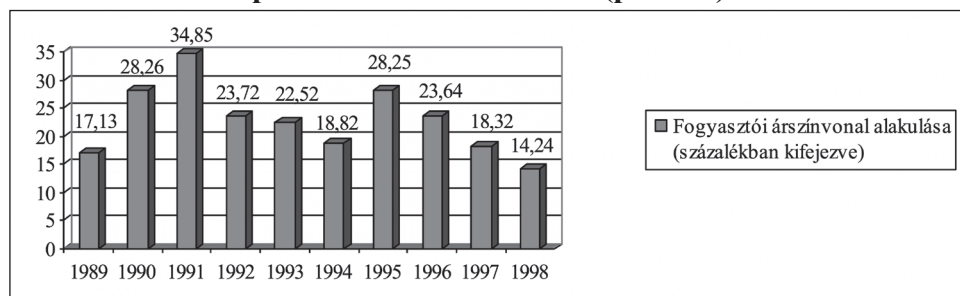
A gazdasági átalakulás eredményeként döntően átalakult hazánk külkereskedelmi kapcsolatrendszere. 1991-ben a KGST összeomlásával Magyarország elvesztette a korábbi keleti piacait, amely súlyos veszteséget jelentett hazánk nemzetgazdasága számára. A külkereskedelmi forgalom 70

százaléka 1996-ban már a fejlett piacgazdaságú országokkal bonyolódott, és az Európai Unió részesedése meghaladta a 60 százalékot. Ezen belül erőteljesen megnőtt az áruforgalom Németországgal (1996-ban 26 százalék) és Ausztriával (1996-ban 10 százalék), miközben a Szovjetunió utódállamainak részesedése 30 százalékról 14 százalékra esett vissza. Oroszország részesedése a magyar külkereskedelemből az 1990-es évek közepére 9,5 százalékot tett ki. A szomszédos államokkal folytatott külkereskedelem – az 1993-ban megalapított Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) ellenére mindössze 1-4 százalék körül alakult.²³

Az 1990-es években a külkereskedelem áruszerkezete is jelentősen megváltozott. Míg a rendszerváltozást megelőző időszakban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek a magyar áruexport egyötödét tették ki, addig részarányuk az ezredfordulóra 6 százalékra csökkent, miközben a gépek, berendezések és közlekedési eszközök részesedése 25,6 százalékról 59,8 százalékra nőtt az 1990 és 2000 közötti időszakban.²⁴

1. ábra. A fogyasztói árszínvonal alakulása Magyarországon az 1989 és 1998 közötti időszakban (százalékban kifejezve)

Figure 1. Average harmonised inflation in Hungary (HICP) over the period from 1989 to 1998 (percent)

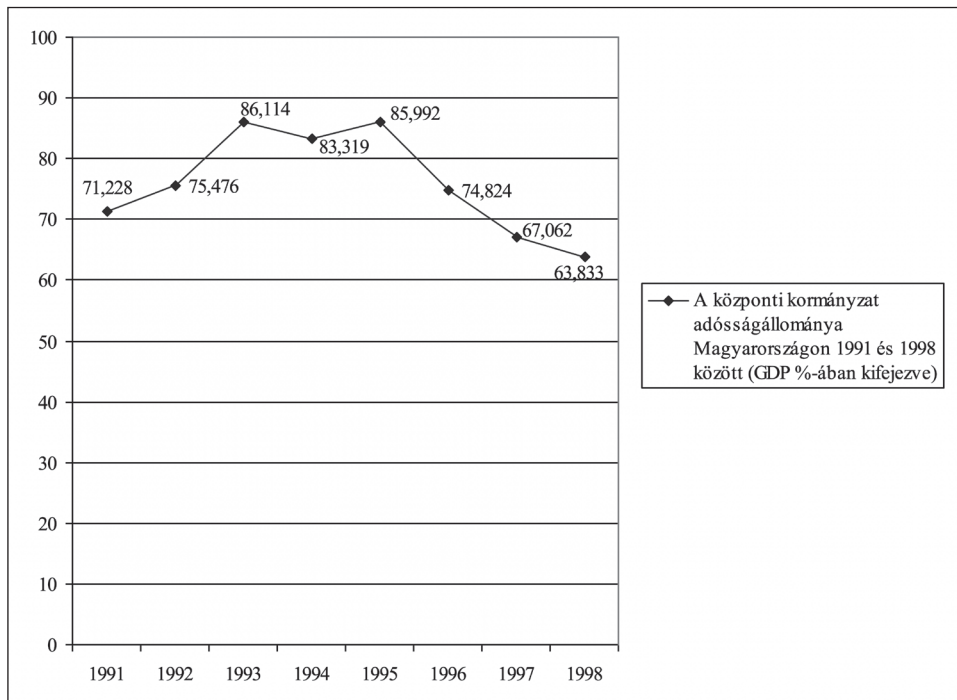
Forrás: saját szerkesztés az Inflation.eu. Worldwide Inflation Data adatai alapján.

In. <https://www.inflation.eu/en/inflation-rates/hungary/historic-inflation/cpi-inflation-hungary.aspx> Letöltve: 2021. november 20.

A gazdasági visszaesés másik negatív következménye az infláció felgyorsulása volt. A pénzromlás mértéke 1991-ben elérte a 35 százalékot, amit 1994-ben sikerült 18,9 százalékra csökkenteni. 1995-ben az infláció ismét meghaladta a 28 százalékot, s csak 1997-ben sikerült 18 százalékra leszorítani.²⁵

**2. ábra. Központi kormányzat adósságállománya Magyarországon
1991 és 1998 között (GDP százalékában kifejezve)**

**Figure 2. Central government debt, total in Hungary between 1991
and 1998 (percent of GDP)**

Forrás: The World Bank Data, Central government debt, total (% of GDP).

In. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL>.

GD.ZS?end=1998&locations=HU&start=1991 Letöltve: 2021. november 20.

Jelentősen megnőtt nemzetgazdaságunk teljes körű külföldi eladósodottsága is. Az 1990-1992-es szinten tartás után 1993 és 1995 között a bruttó adósságállomány 12 milliárd dollárral emelkedett, s 1995 nyarán elérte a 32 milliárd dollárt. Ezt követően a bruttó adósságállomány növekedése megállt, majd – részben az 1995-ben bevezetett stabilizációs intézkedések (Bokros-csomag) és a privatizációs bevételek miatt – 27,6 milliárd dollárra csökkent. Az államadósság kapcsán megállapítható, hogy Lengyelország volt az egyetlen térségbeli állam, amely magasabb adóssággal rendelkezett, mint Magyarország a gazdasági átalakulás idején, ugyanakkor a kelet-európai állam az 1990-es évek során megegyezett hitelezőivel adóssága 50 százalékának elengedéséről. Hazánk a rendszerváltoztatás időszakában –

tartva a nemzetközi pénzügyi bizalomvesztéstől – nem kért államadósság-könnyítést a hitelezőitől.²⁶ Ráadásul az 1970-es évek elejétől felvett hitelek 90 százaléka szabadpiaci kötvénykibocsátásból származott, így a rendszerváltozást követő időszakban esély sem volt a kölcsön átütemezésére vagy moratóriumra vonatkozó megállapodásra.²⁷ Mindezek következtében Magyarországon 1993-1999 között a kamatkidadások meghaladták az oktatásra és az egészségügyre fordított kiadásokat.²⁸

A pénzügypolitika pozitívuma, hogy az ország devizatartalékai 1990 és 1994 között 1,2 milliárd dollárról 1997-re 10 milliárd dollárra emelkedtek, miközben 1994-ben a költségvetés GDP 8,4 százalékát kitevő hiányát 1997-re sikerült 4,6 százalékra leszorítani.²⁹

Az 1995-ben bevezetett megszorító intézkedések célja a bér- és jövedelemkiáramlás visszafogása volt. A neoliberális elveket követő Bokros-csomag főbb elemei a következők voltak:

- A forintot 9 százalékos azonnali leértékeléssel gyengítették, majd pedig a baloldali-liberális (MSZP-SZDSZ) kormány csökkenő mértékű, havi csúszó leértékelést alkalmazott.
- Az import visszafogása érdekében 8 százalékos vámpótlékot vetettek ki.
- A közalkalmazottak nominálbérét befagyasztották.
- Szűkítették a gyermekgondozási segélyre, családi pótlékra vagy gyermeknevelési támogatásokra jogosultak körét.
- Megszüntették a felsőoktatás teljes ingyenességét.
- Csökkentették a gyógyszerek költségvetési támogatását.³⁰

Az államháztartás stabilizálásával és a restriktív, neoliberális Bokros-csomaggal 1998 elejére egy konszolidált nemzetgazdasági kép rajzolódott ki. Ugyanakkor számos közgazdász (Gazdag László és Nagy Pongrác) a Bokros-csomag magyar nemzetgazdaságra gyakorolt káros hatásait hangsúlyozza. A megszorító intézkedések következtében 1995-ben a bruttó hazai termék növekedése megállt, az infláció újból meghaladta a 28 százalékot, miközben az exportdinamika megtört (16,6 százalékról 8,35 százalékra csökkent).³¹

A magyar társadalom azonban súlyos árat fizetett a gazdasági átalakulásért. A lakosság életszínvonala 1990-es évek elejétől 1997-ig 25-30 százalékkal esett vissza. Egyetértünk a szakirodalom azon megállapításával, hogy az 1991-1994 közötti években – tehát a sokkterápiás piacgazdaság átmenet döntő pillanatában – a magyar gazdaság egyensúlymutatói olyan mértékben romlottak, mint az 1970-es évtizedben a két olajárrobbanás következtében. A piacgazdasági átmenet során kényszerűen alkalmazott sokkterápiás gaz-

daságpolitika belső sokkot jelentett a magyar gazdaság számára: tömege- sen szűntek meg állami vállalatok és munkahelyek, drasztikusan csökkent a beruházások volumene és a fogyasztás szintje. Mindezek következtében elmaradtak a korábbi költségvetési bevételek, és a kieső belföldi termelést felváltotta az import.³²

3. Konklúzió

Összegezve elmondható, hogy a gazdasági átalakulással együtt járó nehézségek, a Kádár-korszak öröksége és az 1990-es évek elején megváltozott külgazdasági körülmények miatt a magyar gazdaság mély válságba került a rendszerváltozást követő években. Az egyoldalú piacnyitás és a neoliberális sokkterápia bevezetése nem segítette elő a gazdasági recesszióból való kilábalást. A külkereskedelem liberalizációjának eredményeként jelentős mértékben megnőtt az import, miközben a magyar gazdaság ágazatai (ipar, mezőgazdaság és a szolgáltató szektor) nagyrészt külföldi befektetők kezébe kerültek. Elhibázott lépésnek bizonyult a közmű szolgáltató vállalatok (gáz, víz- és elektromos művek) és pénzügyintézetek magánkézbe adása, mert a valódi piaci verseny elmaradása miatt a közüzemi szolgáltatások és a pénzügyintézeti díjak lényegesen magasabbak lettek, mint Csehországban és Lengyelországban. A magánosítási folyamat eredményeként az 1990-es évek végére a magántulajdon aránya elérte a 70 százalékot, miközben az állami tulajdon részesedése 30 százalékra csökkent. Ugyanakkor a privatizációból származó bevételek ellenére nem csökkent érdemben az államadósság. A privatizáció pozitívuma, hogy hozzájárult a nemzetgazdaság ágazati és termékszerkezetének átalakulásához, valamint a korszerű vállalati és menedzsment ismeretek elterjedéséhez. Pénzügypolitikai téren sikeresnek bizonyult az államháztartás stabilizációja és az infláció megfékezése. A Bokros-csomag bár kétségkívül megteremtette a magyar gazdaság fenntartható növekedésének alapjait, de a radikális beruházásokat és fogyasztást visszafogó intézkedéseivel egyértelműen káros hatást gyakorolt a lakosság jövedelmi viszonyaira és életszínvonalára. Mindezek következtében a magyar társadalom körében nőtt az általános elégedetlenség a rendszerváltozás folyamatával kapcsolatosan.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Dicházi Bertalan (1998): A tulajdoni átalakulás. In: Schmidt Mária és Tóth Gy. László (szerk.): Janus-arcú rendszerváltás. Tanulmányok. Összeállította: Kairosz Kiadó. Budapest. 64-91. old. A folyamatról jó áttekintést ad Gulyás László (2010): A magyarországi privatizáció első szakasza: A spontán privatizáció 1988-1990. Heller Farkas Füzetek. VIII. évfolyam 2010. 17-23. old.
- 2 Cseszka Éva (2008): Rendszerválság. Magyar gazdaságtörténet 1979-1989 között. In: Schlett András (szerk.): Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádár-rendszerben. Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat. 2008. VI. évfolyam, 153. old.
- 3 Botos Katalin (2008): Egy közép-európai állam nyomorúsága, avagy hogyan lettünk elsőből utolsók. Közép-Európai Közlemények. 2008/1. szám. No.1. 22-37. old. In: <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-01.pdf> Letöltve: 2021. november 20.
- 4 Botos Katalin (2007): Egy közép-európai állam nyomorúsága, avagy hogyan lettünk elsőből utolsók. Rendszerváltástól rendszerváltásig. Tanulmányok a jelenkori magyar gazdaság történetéből. In: Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat. 2007/1. szám. 64. old. In: <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2007..pdf> Letöltve: 2021. november 20.
- 5 Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest. 559. old.
- 6 Botos (2007): 70. old.
- 7 Romsics (1999): 561-562. old.
- 8 Gulyás László (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás László (szerk.): A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. JATE Press Kiadó. Szeged. 181-182. old.
- 9 Romsics (1999): 560. old.
- 10 Mészáros Tamás – Tátrai Miklós (2009): A privatizáció 20 éve Magyarországon. In: http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-16_meszaros.html Letöltve: 2021. november 20.
- 11 Török Ádám (2007): Gazdaság Kelet-Közép-Európában 1990-2006. História. 2007/4. szám. 3-9. old.
- 12 Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (1995): An uncertain fate. In: Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (ed.): Economic Change in Eastern Europe since 1918. E. Elgar Publisher. Aldershot, Hants, England. 221. old.
- 13 Botos (2007): 90-100. old.

- 14 Bogár László (2008): Magyarország felszámolása. Kairosz Kiadó. Budapest. 81-123. old.
- 15 Csath Magdolna (2009): Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata? In: Gazdag László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. 145-155. old.
- 16 Gazdag László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. 175-181. old.
- 17 Gulyás (2009): 183. old.
- 18 Báger Gusztáv–Kovács Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon, Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. 131-141. old.
- 19 György László – Veress János (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. Pénzügyi Szemle. 2016/3. szám. 367-388. old. In: https://www.penzugyiszemle.hu/upload/documents/gyorgy-2016-3pdf_20161214121832_96.pdf Letöltve: 2021. november 21.
- 20 Romsics (1999): 563. old.
- 21 Gulyás (2009): 178. old.
- 22 Romsics (1999): 564. old.
- 23 Romsics (1999): 563. old.
- 24 Botos Katalin (2005): Burden of the past and challenges for the future. Heller Farkas Füzetek, Vol 1. 2005. 44. old. In: [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.(1).pdf) Letöltve: 2021. november 20.
- 25 Gulyás (1999): 179. old.
- 26 György – Veress (2016): 370 old.
- 27 Borvendég Zsuzsanna (2020): A hálózat pénze. Magyarország kirablásának megszervezése. Köröstárkány – Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió. 132. old.
- 28 György – Veress (2016): 370. old.
- 29 Romsics (1999): 565. old.
- 30 Gulyás (2009): 181. old.
- 31 Gazdag László (2007): A Bokros-csomag mítosza és a valóság. Laurus Kiadó. Győr. Nagy Pongrác (2004): A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- 32 Matolcsy György (2015): Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon. 2010-2014. Kairosz Kiadó. Budapest. 16. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (1995): An uncertain fate. In. Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (ed.): Economic Change in Eastern Europe since 1918. Aldershot, Hants, England. E. Elgar Publisher. 206-237. old.
- Báger Gusztáv–Kovács Árpád (2004): Privatizáció Magyarországon, Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet. 131-141. old.
- Bogár László (2008): Magyarország felszámolása. Kairosz Kiadó. Budapest. 81-123. old.
- Borvendég Zsuzsanna (2020): A hálózat pénze. Magyarország kirablásának megszervezése. Köröstárkány – Balatonfőkajár, Kárpátia Stúdió. 132. old.
- Botos Katalin (2005): Burden of the past and challenges for the future. Heller Farkas Füzetek, Vol 1. 2005. 37-54. old. In. [https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.\(1\).pdf](https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2005.(1).pdf) Letöltve: 2021. november 20.
- Botos Katalin (2008): Egy közép-európai állam nyomorúsága, avagy hogyan letünk elsőből utolsók. In. Közép-Európai Közlemények. 2008/1. szám. No.1. 22-37. old. In. <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2014/02/KEK-01.pdf> Letöltve: 2021. november 20.
- Botos Katalin (2007): Egy közép-európai állam nyomorúsága, avagy hogyan letünk elsőből utolsók. Rendszerváltástól rendszerváltásig. Tanulmányok a jelenkori magyar gazdaság történetéből. Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat. 2007/1. szám. 63-86. old. In. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/11269/file/2007..pdf> Letöltve: 2021. november 20.
- Csath Magdolna (2009): Mi történt velünk, avagy miért futott vakvágányra a rendszerváltás vonata? In. Gazdag László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. 145-155. old.
- Cseszka Éva (2008): Rendszerváltás. Magyar gazdaságtörténet 1979-1989 között. In. Schlett András (szerk.): Alap és felépítmény. Gazdaságpolitika a Kádárrendszerben. Heller Farkas Füzetek. Közgazdaság- és Társadalomtudományi Folyóirat. 2008. VI. évfolyam, 138-155. old.
- Dicházi Bertalan (1998): A tulajdoni átalakulás. In. Schmidt Mária és Tóth Gy. László (szerk.): Janus-arcú rendszerváltozás. Tanulmányok. Kairosz Kiadó. Budapest. 64-91. old.
- Gazdag László (2007): A Bokros-csomag mítosza és a valóság. Laurus Kiadó. Győr.
- Gazdag László (2009): Magyarország úttévesztése. A rendszerváltás közgazdaságtana. Mundus Kiadó. Budapest. 175-181. old.

- Gulyás László (2009): A magyar gazdaság története a rendszerváltástól napjainkig. In: Gulyás László szerk. (2009): A modern magyar gazdaság története Széchenyitől a Széchenyi tervig. JATE Press Kiadó. Szeged. 175-184. old.
- Gulyás László (2010): A magyarországi privatizáció első szakasza: A spontán privatizáció 1988-1990. Heller Farkas Füzetek. VIII. évfolyam 2010. 17-23. old.
- György László – Veress János (2016): 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. Pénzügyi Szemle. 2016/3. szám. 367-388. old. In: https://www.penzugyiszemle.hu/upload/documents/gyorgy-2016-3pdf_20161214121832_96.pdf Letöltve: 2021. november 21.
- Matolcsy György (2015): Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon. 2010-2014. Kairosz Kiadó. Budapest. 9-36. old.
- Mészáros Tamás – Tátrai Miklós (2009): A privatizáció 20 éve Magyarországon. In: http://www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-16_meszaros.html Letöltve: 2021. november 20.
- Nagy Pongrác (2004): A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest. 559-569. old.
- Török Ádám (2007): Gazdaság Kelet-Közép-Európában 1990-2006. História. 2007/4. szám. 3-9. old.